

HOTĂRÂREA CURȚII (Marea Cameră)

11 decembrie 2007^{*}

În cauza C-280/06,

având ca obiect o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulată în temeiul articolului 234 CE de Consiglio di Stato (Italia), prin Decizia din 8 noiembrie 2005, primită de Curte la 27 iunie 2006, în procedurile

Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato

împotriva

Ente tabacchi italiani – ETI SpA,

**Philip Morris Products SA, Philip Morris Holland BV, Philip Morris GmbH,
Philip Morris Products Inc., Philip Morris International Management SA**

și

**Philip Morris Products SA, Philip Morris Holland BV, Philip Morris GmbH,
Philip Morris Products Inc., Philip Morris International Management SA,**

^{*} Limba de procedură: italiana.

împotriva

Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato,

Ente tabacchi italiani – ETI SpA

și

**Philip Morris Products SA, Philip Morris Holland BV, Philip Morris GmbH,
Philip Morris Products Inc., Philip Morris International Management SA,**

împotriva

Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato,

Amministrazione autonoma dei monopoli di Stato,

Ente tabacchi italiani – ETI SpA,

CURTEA (Marea Cameră),

compusă din domnul V. Skouris, președinte, domnii P. Jann, C. W. A. Timmermans, A. Rosas, K. Lenaerts, G. Arestis și U. Lohmus, președinți de cameră, domnii E. Juhász, A. Borg Barthet, M. Ilešič (raportor), J. Klučka, E. Levits și A. Ó Caoimh, judecători,

avocat general: doamna J. Kokott,
grefier: domnul B. Fülöp, administrator,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 15 mai 2007,

luând în considerare observațiile prezentate:

- pentru Ente tabacchi italiani – ETI SpA, de S. D’Alberti, A. Clarizia și L. D’Amario, avvocati;
- pentru Philip Morris Products SA, Philip Morris Holland BV, Philip Morris GmbH, Philip Morris Products Inc. și Philip Morris International Management SA, de L. Di Via, C. Tesauero și P. Leone, avvocati;
- pentru guvernul italian, de domnii I. M. Braguglia și F. Arena, în calitate de agenți, asistați de domnul D. Del Gaizo, avvocato dello Stato;
- pentru Comisia Comunităților Europene, de domnii F. Castillo de la Torre și V. Di Bucci, în calitate de agenți,

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 3 iulie 2007,

pronunță prezenta

Hotărâre

- 1 Cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare privește interpretarea articolului 81 CE și a următoarelor, precum și a principiilor generale ale dreptului comunitar.
- 2 Această cerere a fost formulată în cadrul procedurilor dintre Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato (Autoritatea Garantă a Concurenței și a Pieței, denumită în continuare „Autoritatea”), Ente tabacchi italiani – ETI SpA, Philip Morris Products SA, Philip Morris Holland BV, Philip Morris GmbH, Philip Morris Products Inc. și Philip Morris International Management SA (ultimele cinci societăți fiind denumite în continuare, împreună, „societățile din grupul Philip Morris”), pe de o parte, și Amministrazione autonoma dei monopoli di Stato (Administrația Autonomă a Monopolurilor Statului, denumită în continuare „AAMS”), pe de altă parte, în legătură cu o înțelegere cu privire la prețul de vânzare al țigărilor.

Cadrul juridic

- 3 În dreptul italian, Legea nr. 287 privind adoptarea de dispoziții pentru protejarea concurenței și a pieței (norme per la tutela della concorrenza e del mercato) din 10 octombrie 1990 (GURI nr. 240 din 13 octombrie 1990, p. 3, denumită în continuare „Legea nr. 287/90”) cuprinde, în titlul I, următoarele prevederi:

„Articolul 1

[...]

1. Prevederile prezentei legi, adoptate în aplicarea articolului 41 din Constituție și urmărind protejarea și garantarea dreptului la inițiativă economică, se aplică înțelegerilor, abuzurilor de poziție dominantă și concentrărilor de întreprinderi care nu intră în domeniul de aplicare al articolelor 65 și/sau 66 din Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, al articolelor 85 și/sau 86 din Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene (CEE), al regulamentelor CEE sau al actelor comunitare care produc aceleași efecte în drept.

[...]

4. Interpretarea dispozițiilor din prezentul titlu se efectuează pe baza principiilor dreptului comunitar al concurenței.

Articolul 2

[...]

1. Sunt considerate înțelegeri acordurile și/sau practicile convenite între întreprinderi, precum și deciziile, chiar adoptate în temeiul unor dispoziții statutare sau de reglementare, ale grupurilor, ale asociațiilor de întreprinderi, precum și ale altor organisme similare.

2. Sunt interzise înțelegerile între întreprinderi care au ca obiect sau efect împiedicarea, restrângerea sau denaturarea în mod constant a concurenței în cadrul pieței naționale sau pe o parte importantă a acesteia, inclusiv prin acțiuni ce constau în:

- a) stabilirea în mod direct sau indirect a prețurilor de cumpărare sau de vânzare sau a altor condiții contractuale;
- b) împiedicarea sau limitarea producției, a comercializării sau a accesului pe piață, a investițiilor, a dezvoltării tehnice sau a progresului tehnologic;
- c) împărțirea piețelor sau a surselor de aprovizionare;
- d) aplicarea, în raporturile comerciale cu alți parteneri, de condiții obiectiv diferite la prestații echivalente, creând astfel acestora dezavantaje nejustificate pe plan concurențial;
- e) condiționarea încheierii contractelor de acceptarea de către parteneri a unor prestații suplimentare care, prin natura lor sau în conformitate cu uzanțele comerciale, nu au nicio legătură cu obiectul acestor contracte.

3. Înțelegerile interzise sunt nule în toate privințele.”

- 4 Titlul II din această lege este consacrat Autorității, instituită prin articolul 10 alineatul 1. Articolul 15 alineatul 1 din legea menționată, care figurează în titlul II, prevede:

„Dacă [...] Autoritatea descoperă încălcări ale articolelor 2 sau 3, aceasta stabilește termenul în care va trebui ca întreprinderile și organismele în cauză să înceteze aceste încălcări. În caz de încălcări grave, ținând seama de gravitatea și de durata încălcării, Autoritatea aplică în plus o amendă administrativă ce poate atinge 10 % din cifra de afaceri realizată de fiecare întreprindere sau organism în cursul ultimului exercițiu împlinit înainte de data notificării punerii în întârziere, stabilind termenele în care întreprinderea va trebui să efectueze plata amenzii.”

- 5 Articolul 31, ce figurează în titlul VI din Legea nr. 287/90, prevede:

„Amenzile administrative aplicate ca urmare a încălcării prezentei legi sunt supuse, în măsura în care acestea sunt aplicabile, dispozițiilor care figurează în capitolul I secțiunile I și II din Legea nr. 689 din 24 noiembrie 1981.”

- 6 La 8 decembrie 1927, a fost promulgat Decretul-lege regal nr. 2258 de instituire a AAMS (istitutivo dell'Amministrazione autonoma dei monopoli di Stato, GURI nr. 288 din 14 decembrie 1927). Acestui organ al administrației de stat, care se afla în subordinea Ministerului Economiei și Finanțelor, i-a fost încredințată până în luna februarie 1999 gestionarea monopolului tutunului. Ulterior, AAMS a continuat să exercite funcții publice în sectorul tutunului. Aceasta desfășoară în plus o activitate

comercială în sectorul jocurilor de noroc, în special al loteriilor. AAMS este autonomă, atât pe planul gestiunii administrative, cât și din punct de vedere financiar și contabil, dar nu are personalitate juridică proprie.

- 7 Începând cu 1 martie 1999, toate activitățile de producție și de vânzare din sectorul tutunului atribuite până atunci către AAMS au fost transferate unui alt organism public, creat prin Decretul-lege nr. 283 de înființare a Oficiului Italian al Tutunului (istituzione dell'Ente tabacchi italiani) din 9 iulie 1998 (GURI nr. 190 din 17 august 1998, p. 3, denumit în continuare „Decretul-lege nr. 283/98”). Acest organism a primit activul și pasivul AAMS aferente ramurilor de activitate care i-au fost încredințate. Prin decizia din 23 iunie 2000 a consiliului său de administrație, acesta a fost transformat în societate comercială pe acțiuni, devenind Ente tabacchi italiani – ETI SpA (denumită în continuare „ETI”). Capitalul acestei societăți era deținut inițial în proporție de 100 % de Ministerul Economiei și Finanțelor. În urma unei cereri de ofertă lansate de acest minister în 2003, ETI a fost privatizată și a intrat sub controlul exclusiv al British American Tobacco plc (denumită în continuare „BAT”), societate holding de drept englez a grupului BAT-British American Tobacco.

Acțiunile principale și întrebările preliminare

- 8 Ca urmare a unei investigații inițiate în cursul lunii iunie 2001, Autoritatea a constatat, prin Decizia din 13 martie 2003, că societățile din grupul Philip Morris încheiaseră și puseseră în aplicare o înțelegere cu AAMS, ulterior cu Ente tabacchi italiani și, în cele din urmă, cu ETI, având ca obiect și ca efect o denaturare a concurenței cu privire la prețul de vânzare al țigărilor pe piața națională în perioada 1993-2001, cu încălcarea articolului 2 alineatul 2 literele a) și b) din Legea nr. 287/90. Autoritatea a aplicat amenzi administrative al căror quantum se ridică la 50 de milioane de euro în total în ceea ce privește societățile din grupul Philip Morris și la 20 de milioane de euro în ceea ce privește ETI.

- 9 În cadrul deciziei sale, Autoritatea a imputat ETI comportamentul adoptat de AAMS înainte de 1 martie 1999, pe motiv că aceasta din urmă a încetat exercitarea activităților de producție și de vânzare în sectorul tutunului după ce Ente tabacchi italiani, devenită ETI, a început să fie operațională. În aceste condiții, chiar ținând seama de faptul că AAMS nu a încetat să existe, ETI ar fi, în temeiul criteriului continuității economice, succesorul AAMS.
- 10 Această decizie a fost atacată de toate întreprinderile în cauză la Tribunale amministrativo regionale del Lazio (Tribunalul Administrativ Regional din Lazio). Acesta a respins acțiunea societăților din grupul Philip Morris și a admis în parte acțiunea formulată de ETI, anulând respectiva decizie în măsura în care imputa acestei societăți răspunderea pentru faptele săvârșite de AAMS. Tribunalul și-a întemeiat aprecierea pe criteriul răspunderii personale.
- 11 Hotărârile pronunțate de Tribunale amministrativo regionale del Lazio au fost atacate la Consiglio di Stato (Consiliul de Stat), care a respins, printr-o primă decizie din 8 noiembrie 2005, acțiunile formulate de ETI și de societățile din grupul Philip Morris în măsura în care acestea contestau existența încălcării normelor de concurență. Cu privire la problema imputării comportamentului AAMS societății ETI, Consiglio di Stato observă, în decizia de trimitere, că transferul de activități ale AAMS către Ente tabacchi italiani a marcat o discontinuitate clară în raport cu modelul precedent de organizare și de gestiune. Înainte ca activitățile în cauză să fi fost transferate societății Ente tabacchi italiani, devenită ETI, acest model era caracterizat prin concentrarea în cadrul societății AAMS, în calitatea sa de administrație autonomă a statului, a unei serii de sarcini economice și de funcții administrative cu caracter public de natură să creeze o dependență față de puterea politică. Această legătură nu s-ar regăsi în noua entitate, ale cărei activități sunt exclusiv antreprenoriale. Pe de altă parte, instanța de trimitere arată că AAMS, chiar dacă nu mai exercită ea însăși activități comerciale în sectorul tutunului, continuă să exercite o activitate economică supusă dreptului concurenței. Potrivit Consiglio di Stato, aceste caracteristici pledează împotriva aplicării criteriului continuității economice.

- 12 Consiglio di Stato a considerat totuși oportun să solicite Curții să se pronunțe cu privire la criteriile aplicabile potrivit dreptului comunitar al concurenței, la care face trimitere articolul 1 alineatul 4 din Legea nr. 287/90. Acesta a hotărât, aşadar, să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

- „1) Care este, conform articolului 81 [CE] și următoarelor, precum și conform principiilor generale ale dreptului comunitar, criteriul care trebuie aplicat pentru a determina întreprinderea ce urmează să fie sancționată pentru încălcarea normelor de concurență atunci când, în cadrul unui comportament sancționat în mod global, partea finală a acestui comportament a fost pusă în aplicare de o întreprindere care, în sectorul economic în cauză, a fost succesoarea întreprinderii inițiale și când [aceasta din urmă], deși nu a încetat să existe, nu mai operează, cel puțin în sectorul economic vizat de sancțiune, ca întreprindere comercială?
- 2) Atunci când determină persoana ce urmează să fie sancționată, autoritatea administrativă competentă pentru aplicarea reglementării antitrust mai are posibilitatea de a aprecia în mod discreționar concursul de împrejurări care justifică imputarea răspunderii pentru încălcările normelor de concurență săvârșite de o persoană juridică succesorului economic al respectivei persoane juridice, chiar dacă aceasta din urmă nu a încetat să existe la data deciziei, pentru ca efectul util al normelor de concurență să nu fie compromis de schimbările aduse formei juridice a întreprinderilor?”

Cu privire la competența Curții

- 13 Întrucât Comisia Comunităților Europene a exprimat îndoieli cu privire la competența Curții, mai întâi trebuie să fie examinată această competență.

Observațiile prezentate Curții

- 14 Comisia arată că acțiunile principale se referă la validitatea unei decizii a unei autorități naționale de concurență care, înainte de intrarea în vigoare a Regulamentului (CE) nr. 1/2003 al Consiliului din 16 decembrie 2002 privind punerea în aplicare a normelor de concurență prevăzute la articolele 81 și 82 din tratat (JO 2003, L 1, p. 1, Ediție specială, 08/vol. 1, p. 167), a aplicat exclusiv dispozițiile naționale care interzic înțelegerile, și nu articolul 81 CE.
- 15 Comisia consideră că articolul 1 alineatul 4 din Legea nr. 287/90, potrivit căruia prevederile titlului I din această lege sunt interpretate pe baza principiilor dreptului comunitar al concurenței, este fără relevanță în această privință. Într-adevăr, în acțiunile principale ar fi vorba despre determinarea „întreprinderilor și organismelor în cauză” în sensul articolului 15 din această lege, precum și a regimului amenzilor administrative, astfel cum este prevăzut la articolul 31 din legea menționată, articole care fac parte din titlurile II și, respectiv, VI din această lege. Articolul 1 alineatul 4 ar putea fi luat în considerare dacă s-ar pune problema interpretării noțiunii de întreprindere, care este comună articolului 81 CE și articolului 2 din Legea nr. 287/90, dar nu pentru a determina care sunt întreprinderile ce urmează să fie sancționate.
- 16 Comisia adaugă faptul că, și în cazul în care s-ar admite că trimiterea la principiile dreptului comunitar din Legea nr. 287/90 se aplică în acțiunile principale, jurisprudența Curții ar conduce totuși la declararea inadmisibilității întrebărilor preliminare. În această privință, Comisia citează Hotărârea din 28 martie 1995, Kleinwort Benson (C-346/93, Rec., p. I-615), și subliniază că această lege nu precizează că instanțele naționale sunt obligate să aplice, în mod absolut și necondiționat, interpretările furnizate de Curte.
- 17 Cu privire la acest ultim punct, Comisia remarcă faptul că Tribunale amministrative regionali del Lazio și-a întemeiat raționamentul pe prevederile italiene în materie de amenzi administrative, la care face trimitere articolul 31 din Legea nr. 287/90.

De asemenea, Consiglio di Stato s-ar întemeia pe argumente pe care Autoritatea le-a preluat din dreptul italian în materia răspunderii. Acest lucru ar demonstra că, pentru judecătorii și juriștii italieni, dreptul comunitar constituie doar un element printre altele în scopul interpretării dispozițiilor naționale aplicabile.

- ¹⁸ ETI și societățile din grupul Philip Morris consideră că, dimpotrivă, Curtea este competentă pentru a judeca trimiterea preliminară. Fără a-și exprima punctul de vedere cu privire la competența Curții, guvernul italian subliniază că un răspuns al Curții ar fi util pentru Consiglio di Stato, ținând cont de trimiterea la dreptul comunitar de la articolul 1 alineatul 4 din Legea nr. 287/90.

Aprecierea Curții

- ¹⁹ Articolul 234 CE constituie un instrument de cooperare judiciară cu ajutorul căruia Curtea furnizează instanțelor naționale elementele de interpretare a dreptului comunitar care le pot fi utile pentru a aprecia efectele unei prevederi din dreptul național în discuție în litigiul aflat pe rolul lor (Hotărârea din 15 mai 2003, Salzmann, C-300/01, Rec., p. I-4899, punctul 28 și jurisprudența citată, precum și Hotărârea din 4 decembrie 2003, EVN și Wienstrom, C-448/01, Rec., p. I-14527, punctul 77)
- ²⁰ Atunci când cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare are ca obiect interpretarea dreptului comunitar, Curtea este, în principiu, obligată să se pronunțe (Hotărârea Salzmann, citată anterior, punctul 29, și Hotărârea din 18 iulie 2007, Lucchini, C-119/05, Rep., p. I-6199, punctul 43).

- 21 Fiind sesizată cu cereri de această natură, în care normele comunitare a căror interpretare se solicita nu erau aplicabile decât în temeiul unei trimiteri efectuate de dreptul intern, Curtea a hotărât în mod constant că atunci când, în privința soluționării unor situații pur interne, o legislație națională este în conformitate cu soluțiile adoptate în dreptul comunitar, există un interes comunitar cert ca, pentru evitarea unor viitoare divergențe de interpretare, dispozițiile sau noțiunile preluate din dreptul comunitar să primească o interpretare uniformă, oricare ar fi condițiile în care acestea urmează să fie aplicate (a se vedea în acest sens în special Hotărârea din 18 octombrie 1990, Dzodzi, C-297/88 și C-197/89, Rec., p. I-3763, punctul 37, Hotărârea din 17 iulie 1997, Leur-Bloem, C-28/95, Rec., p. I-4161, punctul 32, Hotărârea din 11 ianuarie 2001, Kofisa Italia, C-1/99, Rec., p. I-207, punctul 32, Hotărârea din 29 aprilie 2004, British American Tobacco, C-222/01, Rec., p. I-4683, punctul 40, și Hotărârea din 16 martie 2006, Poseidon Chartering, C-3/04, Rec., p. I-2505, punctul 16).
- 22 Într-adevăr, nu rezultă nici din textul articolului 234 CE, nici din obiectul procedurii instituite prin acest articol că autorii Tratatului CE ar fi intenționat să excludă din competența Curții trimiterile preliminare privind o dispoziție comunitară în cazul particular în care dreptul național al unui stat membru face trimitere la conținutul acestei dispoziții pentru a determina normele aplicabile unei situații pur interne a acestui stat (Hotărârea Dzodzi, citată anterior, punctul 36, Hotărârea Leur-Bloem, citată anterior, punctul 25, și Hotărârea din 14 decembrie 2006, Confederación Española de Empresarios de Estaciones de Servicio, C-217/05, Rec., p. I-11987, punctul 19).
- 23 Cu privire la aplicarea jurisprudenței avute în vedere mai sus în prezenta cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare, trebuie să se constate că, în privința soluționării unor situații pur interne, dispozițiile titlului I din Legea nr. 287/90 sunt în conformitate cu soluțiile adoptate în dreptul comunitar.
- 24 Într-adevăr, articolul 1 alineatul 4 din această lege prevede că interpretarea prevederilor titlului I din lege se efectuează pe baza principiilor dreptului comunitar al concurenței. Articolele 2 și 3 din această lege, care fac parte din același titlu, reiau *mutatis mutandis* modul de redactare a articolelor 81 CE și 82 CE.

- 25 În plus, nici modul de redactare a articolului 1 alineatul 4 din Legea nr. 287/90, nici decizia de trimitere, nici celelalte înscrisuri de la dosarul trimis Curții nu sugerează că trimiterea la dreptul comunitar din dispoziția menționată este supusă vreunei condiții.
- 26 Prin urmare, conform jurisprudenței avute în vedere mai sus, există un interes comunitar cert pentru ca, atunci când apar îndoieli în contextul aplicării trimiterii efectuate de dreptul intern, normele dreptului comunitar să poată primi o interpretare uniformă prin intermediul unor hotărâri ale Curții pronunțate în urma unei cereri de pronunțare a unei hotărâri preliminare.
- 27 Cu privire la argumentul Comisiei potrivit căruia în acțiunile principale sunt aplicabile exclusiv titlurile II și VI din Legea nr. 287/90, astfel încât articolul 1 alineatul 4 din această lege, care face parte din titlul I din aceasta, nu ar fi relevant, trebuie să se constate că această apreciere nu este împărtășită de Consiglio di Stato, acesta motivând în mod expres trimiterea preliminară prin referire la articolul 1 alineatul 4. În această privință, trebuie amintit că nu revine Curții obligația de a verifica exactitatea cadrului normativ pe care instanța națională îl definește pe propria răspundere (a se vedea în acest sens Hotărârea Salzmann, citată anterior, punctul 31, Hotărârea din 1 decembrie 2005, Burtscher, C-213/04, Rec., p. I-10309, punctul 35, precum și Hotărârea din 7 iunie 2007, van der Weerd și alții, C-222/05-C-225/05, Rep., p. I-4233, punctul 22).
- 28 În cele din urmă, cu privire la argumentul Comisiei potrivit căruia dreptul comunitar este doar un element printre altele care trebuie luat în considerare în scopul interpretării dispozițiilor titlului I din Legea nr. 287/90, iar instanțele italiene nu sunt obligate să aplice în mod absolut și necondiționat interpretările oferite de Curte, este suficient să se constate că Autoritatea și Tribunale amministrativo regionale del Lazio și-au întemeiat deciziile și raționamentul pe reglementarea și jurisprudența comunitară și că motivarea trimiterii preliminare de către Consiglio di Stato s-a întemeiat pe faptul că aceasta este necesară pentru a afla criteriul ce trebuie luat în considerare în

conformitate cu principiile dreptului comunitar al concurenței, la care face trimitere articolul 1 alineatul 4 din Legea nr. 287/90.

- 29 Având în vedere toate considerațiile anterioare, Curtea este competentă pentru a judeca cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare.

Cu privire la întrebările preliminare

- 30 Prin intermediul celor două întrebări, care trebuie examinate împreună, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească, în temeiul articolului 81 CE și al următoarelor și, dacă este cazul, al oricărei alte norme relevante din dreptul comunitar, care sunt criteriile care trebuie aplicate pentru a determina întreprinderea ce urmează să fie sancționată pentru încălcarea normelor de concurență în cazul succesiunii de întreprinderi, în special atunci când partea finală a unei asemenea încălcări a fost pusă în aplicare de succesorul economic al entității care începuse această încălcare și când această din urmă entitate, deși nu a mai operat în sectorul economic avut în vedere de sancțiune, nu a încetat să existe.

Observațiile prezentate Curții

- 31 Potrivit ETI, criteriul relevant este cel al răspunderii personale. Nu ar fi posibil să se deroge de la acest criteriu decât în cazuri excepționale, pentru a proteja efectul

util al normelor de concurență. În asemenea cazuri, răspunderea pentru încălcare ar putea fi imputată unei alte persoane decât cea care avea controlul întreprinderii la momentul încălcării, chiar dacă aceasta din urmă nu a încetat să existe.

32 Totuși, astfel de împrejurări excepționale nu ar exista atunci când, la fel ca în acțiunile principale, este posibil ca răspunderea pentru încălcare să fie imputată persoanei care gestiona întreprinderea la momentul săvârșirii încălcării.

33 Societățile din grupul Philip Morris consideră că acest criteriu al răspunderii personale se aplică în toate cazurile în care persoana care a îndeplinit în mod material actul ilicit există încă, exercită activități antreprenoriale și este în măsură să se conformeze deciziei autorității de concurență care aplică sancțiunea.

34 Aceste societăți arată că, în afară de cazul dispariției subiectului de drept și, prin urmare, al imposibilității de a-l supune sancțiunilor, ordinea juridică comunitară nu admite derogări de la criteriul răspunderii personale. Recurgerea la criteriul continuității economice ar fi justificată numai atunci când acest lucru este necesar pentru a asigura aplicarea efectivă a normelor de concurență.

35 Potrivit guvernului italian, criteriul continuității economice implică răspunderea persoanei care a continuat și a dus la îndeplinire comportamentul contrar normelor de concurență început de o altă persoană ori de câte ori întreprinderea implicată în încălcare și transferată de la o persoană la alta este identică din punct de vedere economic, structural și funcțional. În această privință, ar fi indiferent dacă persoana

care a cedat această întreprindere există încă în mod formal și exercită sau nu exercită alte activități.

³⁶ În cauză, ar rezulta din Decretul-lege nr. 283/98 că există practic o identitate între întreprinderea gestionată de AAMS și cea gestionată de Ente tabacchi italiani, devenită ETI. AAMS și ETI ar fi, în plus, unite prin legături structurale, care constau în faptul că ambele sunt entități derivate din Ministerul Economiei și Finanțelor.

³⁷ Potrivit Comisiei, atunci când încălcarea a fost săvârșită de către o întreprindere gestionată de un organism al unui stat membru care dispune de o putere de decizie proprie și când activitatea economică în cauză a fost cedată unui alt subiect de drept, sancțiunile în legătură cu acest comportament trebuie să fie aplicate organismului de stat dacă acesta, după cesiune, continuă să exercite o activitate antreprenorială, chiar și în alte sectoare decât cel vizat de comportamentul respectiv. În schimb, sancțiunile ar trebui să fie aplicate subiectului de drept care a dobândit activitatea economică în cauză dacă, după cesiune, acest organism al statului încetează să exercite activități antreprenoriale.

Răspunsul Curții

³⁸ Rezultă din jurisprudență că dreptul comunitar al concurenței vizează activitățile întreprinderilor (Hotărârea din 7 ianuarie 2004, Aalborg Portland și alții/Comisia, C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P și C-219/00 P, Rec., p. I-123, punctul 59) și că noțiunea de întreprindere cuprinde orice entitate care exercită o activitate economică, independent de statutul juridic al acestei entități și de modul său de finanțare (a se vedea în special Hotărârea din 28 iunie 2005, Dansk

Rørindustri și alții/Comisia, C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P-C-208/02 P și C-213/02 P, Rec., p. I-5425, punctul 112, Hotărârea din 10 ianuarie 2006, Cassa di Risparmio di Firenze și alții, C-222/04, Rec., p. I-289, punctul 107, precum și Hotărârea din 11 iulie 2006, FENIN/Comisia, C-205/03 P, Rec., p. I-6295, punctul 25).

³⁹ În cazul în care o asemenea entitate încalcă normele de concurență, răspunderea pentru această încălcare revine întreprinderii respective, potrivit principiului răspunderii personale (a se vedea în acest sens Hotărârea din 8 iulie 1999, Comisia/Anic Partecipazioni, C-49/92 P, Rec., p. I-4125, punctul 145, și Hotărârea din 16 noiembrie 2000, Cascades/Comisia, C-279/98 P, Rec., p. I-9693, punctul 78).

⁴⁰ Cu privire la împrejurările în care o entitate care nu este autorul încălcării poate fi totuși sancționată pentru aceasta, trebuie mai întâi să se constate că reprezintă o asemenea ipoteză situația în care entitatea care a săvârșit încălcarea a încetat să existe din punct de vedere juridic (a se vedea în acest sens Hotărârea Comisia/Anic Partecipazioni, citată anterior, punctul 145) sau economic. În această ultimă privință, trebuie remarcat că o sancțiune aplicată unei întreprinderi care continuă să existe din punct de vedere juridic, dar care nu mai exercită activități economice, riscă să fie lipsită de efect disuasiv.

⁴¹ Trebuie arătat în continuare că, dacă nu ar fi prevăzută nicio altă posibilitate de aplicare a sancțiunii unei alte entități decât cea care a săvârșit încălcarea, întreprinderile ar putea eluda sancțiunile prin simplul fapt al modificării identității lor în urma restructurărilor, a cesiunilor sau a altor schimbări juridice sau organizaționale. Ar fi astfel compromis obiectivul de a reprima comportamentele contrare normelor de concurență și de a preveni repetarea acestora prin intermediul unor sancțiuni disuasive (a se vedea în acest sens Hotărârea din 15 iulie 1970, ACF Chemiefarma/Comisia, 41/69, Rec., p. 661, punctul 173, Hotărârea din 29 iunie 2006, Showa Denko/Comisia, C-289/04 P, Rec., p. I-5859, punctul 61, precum și Hotărârea din 7 iunie 2007, Britannia Alloys & Chemicals/Comisia, C-76/06 P, Rep., p. I-4405, punctul 22).

42 Prin urmare, după cum a constatat deja Curtea, atunci când o entitate care a săvârșit o încălcare a normelor de concurență face obiectul unei modificări juridice sau organizaționale, această modificare nu are neapărat ca efect crearea unei noi întreprinderi exonerate de răspunderea pentru comportamentele contrare normelor de concurență ale entității precedente în cazul în care, din punct de vedere economic, există o identitate între cele două entități (a se vedea în acest sens Hotărârea din 28 martie 1984, *Compagnie royale asturienne des mines și Rheinzink/Comisia*, 29/83 și 30/83, Rec., p. 1679, punctul 9, precum și Hotărârea *Aalborg Portland și alții/Comisia*, citată anterior, punctul 59).

43 Potrivit acestei jurisprudențe, forma juridică a entității care a săvârșit o încălcare și, respectiv, cea a succesorului său sunt fără relevanță. Aplicarea sancțiunii pentru încălcare acestui succesor nu poate fi, așadar, exclusă din simplul motiv că, la fel ca în acțiunile principale, acesta are un alt statut juridic și operează în alt mod decât entitatea al cărei succesor este.

44 Este de asemenea lipsită de relevanță împrejurarea că un transfer de activități este hotărât nu de către particulari, ci de legiuitor în perspectiva unei privatizări. Într-adevăr, măsurile de restructurare sau de reorganizare a unei întreprinderi adoptate de autoritățile unui stat membru nu pot avea în mod legal drept consecință compromiterea efectului util al dreptului comunitar al concurenței (a se vedea în acest sens Hotărârea din 12 mai 2005, *Comisia/Grecia*, C-415/03, Rec., p. I-3875, punctele 33 și 34).

45 În acțiunile principale, rezultă din decizia de trimitere, precum și din dosarul trimis Curții că activitățile economice ale AAMS pe piața vizată prin înțelegere au fost desfășurate de Ente tabacchi italiani, devenită ETI. În aceste condiții, chiar dacă AAMS a continuat să existe ca operator economic pe alte piețe, ETI putea fi

considerată succesori economic al AAMS în cadrul procedurii privind înțelegerea referitoare la prețul de vânzare al țigărilor,.

⁴⁶ Cu privire la întrebarea dacă un caz precum cel din acțiunile principale corespunde împrejurărilor în care o entitate economică poate fi sancționată pentru încălcarea săvârșită de o altă entitate, trebuie constatat, mai întâi, că lipsa personalității juridice a AAMS (a se vedea punctul 6 din prezenta hotărâre) nu este un element susceptibil să justifice aplicarea asupra succesorului său a sancțiunii pentru încălcarea pe care aceasta a săvârșit-o.

⁴⁷ În schimb, aplicarea asupra ETI a sancțiunii pentru încălcarea săvârșită de AAMS ar putea să se justifice prin faptul că ETI și AAMS depind de aceeași autoritate publică.

⁴⁸ În această privință, trebuie amintit că, atunci când două entități constituie aceeași entitate economică, faptul că entitatea care a săvârșit încălcarea există încă nu împiedică, în sine, sancționarea entității căreia aceasta i-a transferat activitățile sale economice (a se vedea în acest sens Hotărârea Aalborg Portland și alții/Comisia, citată anterior, punctele 355-358).

⁴⁹ În special, o asemenea punere în aplicare a sancțiunii este admisibilă atunci când aceste entități au fost sub controlul aceleiași persoane și, având în vedere legăturile strânse care le unesc pe plan economic și organizațional, au aplicat, în esență, aceleași instrucțiuni comerciale.

- 50 În cauzele principale, este clar că, la momentul comportamentelor lor ilicite, AAMS și ETI erau deținute de aceeași entitate publică, și anume Ministerul Economiei și Finanțelor.
- 51 Revine instanței de trimitere obligația să verifice dacă, prin participarea la înțelegerea privind prețul de vânzare al țigărilor, AAMS și ETI au fost sub tutela acestei entități publice. În cazul unui răspuns afirmativ, trebuie concluzionat că principiul răspunderii personale nu se opune ca sancțiunea pentru încălcarea începută de AAMS și continuată de ETI să fie aplicată în mod global acesteia din urmă.
- 52 Având în vedere toate considerațiile anterioare, este necesar să se răspundă la întrebările adresate că articolul 81 CE și următoarele trebuie interpretate în sensul că, în cazul unor entități care depind de aceeași autoritate publică, atunci când un comportament care constituie o singură încălcare a normelor de concurență a fost pus în aplicare de o entitate și apoi continuat până la încetarea sa de o altă entitate, succesoare a celei dintâi, care nu a încetat să existe, această a doua entitate poate fi sancționată pentru întreaga încălcare dacă se stabilește că aceste două entități au fost sub tutela respectivei autorități.

Cu privire la cheltuielile de judecată

- 53 Întrucât, în privința părților din acțiunea principală, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Marea Cameră) declară:

Articolul 81 CE și următoarele trebuie interpretate în sensul că, în cazul unor entități care depind de aceeași autoritate publică, atunci când un comportament care constituie o singură încălcare a normelor de concurență a fost pus în aplicare de o entitate și apoi continuat până la încetarea sa de o altă entitate, succesoare a celei dintâi, care nu a încetat să existe, această a doua entitate poate fi sancționată pentru întreaga încălcare dacă se stabilește că aceste două entități au fost sub tutela respectivei autorități.

Semnături